

Vejledning om registrering af gravminder m.v.

Indledning

1. Reglerne om registrering og afregistrering af gravminder findes i lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde kapitel IV og bekendtgørelse om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde kapitel 3.

Formålet med denne vejledning er at angive nogle retningslinjer til brug for udarbejdelsen af forslag til registrering af bevaringsværdige gravminder.

Vejledningen er en hjælp til alle, der er involveret i registreringsarbejdet. Det vil sige menighedsråd, den af kulturministeren udpegede sagkyndige og provsten¹⁾, og for så vidt angår de kirkegårde, som ikke er undergivet provstesyn, kirkegårdsbestyrelsen og Nationalmuseet.

Først redegøres der for, hvad et gravminde er. Dernæst følger et afsnit om, hvilke generelle overvejelser menighedsrådet/ kirkegårdsbestyrelsen må gøre sig i forbindelse med udarbejdelse af forslag til registrering. Herefter følger en beskrivelse af de kriterier, som kan lægges til grund ved udarbejdelsen af forslag til registrering.

Herudover er registreringsproceduren omtalt, ligesom proceduren ved afregistrering er beskrevet. I forlængelse heraf omtales retningslinjerne for anbringelse af registrerede gravminder på kirkegården samt bestemmelserne om anbringelse af registrerede gravminder andre steder end på kirkegården.

Endvidere er der et afsnit om, hvordan menighedsrådet kan integrere vedligeholdelsen af de registrerede gravminder i plejeplanen for kirkegården.

Endelig omtales retningslinjerne for fjernelse af ikke registrerede gravminder fra kirkegården.

En liste over de statsanerkendte museer, som menighedsrådet kan henvende sig til med forslag om registrering eller afregistrering, kan ses på Kirkeministeriets hjemmeside www.altomkirkegaarde.dk

Gravminder

2. Ved gravminder forstås foruden gravsten andre former for mindesmærker, f.eks. kors, søjler og skulpturer.

Undertiden udgør en karakteristisk indhegning, f.eks. et gitter af smede- eller støbejern, sammen med det på gravstedet værende mindesmærke en helhed, der må anses for bevaringsværdig. Gravmindet er altså i et sådant tilfælde såvel mindesmærket som indhegningen. Ligeledes kan en karakteristisk beplantning af træer eller buske have en sådan betydning for helheden, at den bør bevares som en del af gravmindet.

Generelle overvejelser som menighedsrådet/kirkegårdsbestyrelsen må gøre sig ved udarbejdelse af forslag til registrering

3. Et gravminde skal alene registreres som bevaringsværdigt, hvis det ud fra en saglig vurdering og efter anvendelse af udvælgelseskriterierne må anses for at være et gravminde, der bevarer mindet om fortjenstfulde mænd og kvinder, eller som i øvrigt af kunstneriske, kulturhistoriske eller andre grunde må anses for særlig bevaringsværdigt.

Det er ikke hensigten med retningslinjerne om registrering af bevaringsværdige gravminder, at der nødvendigvis skal forefindes et registreret gravminde på hver kirkegård. Der kan således være kirkegårde, hvor det efter en gennemgang vurderes, at ingen gravminder bør registreres.

Det kan indgå som et element i overvejelserne, at et gravminde er gammelt f.eks. over 100 år, men alder er ikke i sig selv afgørende. Tilsvarende kan det indgå i overvejelserne, om et gravminde har været typisk for kirkegårdene i provstiet. I begge tilfælde skal mindst ét andet kriterium samtidig være opfyldt.

Selv om et gravminde som udgangspunkt opfylder ét eller flere af udvælgelseskriterierne, bør det overvejes, om registrering bør finde sted, hvis gravmindet er i en sådan stand, at det adskiller sig væsentligt fra den tilstand, gravmindet var i, da gravmindet blev placeret på kirkegården, eller hvis gravmindets kulturhistoriske værdi ikke længere er til stede. Det kan f. eks. være tilfældet, hvis en sten eller et gitter er stærkt eroderet, eller en inskription ikke længere kan tydes m.v.

Udvælgelseskriterierne skal generelt betragtes som vejledende. Det indebærer, at det altid vil være et skøn, hvorvidt et gravminde skal registreres.

Forinden der udarbejdes forslag til registrering, kan menighedsrådet eventuelt anmode provstesynet om bistand til vurdering af, hvilke af de på kirkegården opbevarede gravminder, der er utvivlsomt ikke-bevaringsværdige.

Det bemærkes, at registrering af gravminder foregår på et sagligt grundlag efter forslag udarbejdet af menighedsrådet og en af kulturministeren udpeget sagkyndig. Der tilkommer således ikke andre nogen ret til at stille forslag om registrering.

Udvælgelseskriterier ved registrering af gravminder

4. Nedenfor beskrives udvælgelseskriterierne til brug ved udarbejdelse af forslag til registrering af gravminder og til brug ved registreringen:

4.1. Gravminder, hvis udsmykning er af særlig interesse, kan anses for at være bevaringsværdige.

En sådan udsmykning kan f.eks. være relieffer, figurer, portrætter eller symboler, der er udtryk for tidligere tiders smag og idealer, og som derfor kan have kulturhistorisk interesse.

4.2. Gravminder med inskriptioner af usædvanlig og særlig bemærkelsesværdig karakter kan anses for at være bevaringsværdige.

Det er ikke muligt at angive nærmere retningslinjer for, hvornår en inskription må betegnes som værende af »usædvanlig« og »særlig bemærkelsesværdig« karakter.

4.3. Gravminder udført af anerkendte kunstnere, eller som har særlig kunsthistorisk interesse, kan anses for at være bevaringsværdige.

Med hensyn til gravminder, der har kunsthistorisk interesse, kan nævnes sådanne, der i sin tid var udtryk for en nyskabelse, og som har dannet forbillede for senere massefremstillede gravminder.

4.4. Gravminder der bevarer mindet om fortjenstfulde mænd og kvinder kan anses for at være bevaringsværdige.

Der kan være tale om en særlig bemærkelsesværdig indsats inden for kunst, videnskab, erhvervsliv, i offentlig tjeneste eller på anden måde. I forbindelse med vurderingen af, hvorvidt der er tale om en fortjenstfuld person, kan der eventuelt søges vejledning i opslagsværker – eksempelvis Dansk Biografisk Leksikon eller lignende nyere værk. Herved gives en indikation af, hvorvidt det er almindeligt anerkendt, at der er tale om en person, der har ydet en bemærkelsesværdig indsats. Såfremt der benyttes opslagsværker, bør anvenderen heraf være opmærksom på, at der ikke udelukkende søges opslag i værker, hvor der er en signifikant overrepræsentation af det ene køn.

Ved registreringen på kirkegårde i sønderjyske landsdele må man være opmærksom på, at gravminder efter personer, der har haft særlig betydning for den tysksindede del af befolkningen i landsdelene, kan være bevaringsværdige og derfor bør registreres.

5. Hvis et gravminde vurderes at være bevaringsværdigt, skal provstesynet forinden beslutning om registrering tillige tage hensyn til, hvilke typer gravminder der allerede er registreret indenfor provstiet. Registrering kan således undlades, såfremt et tilsvarende gravminde allerede er registreret et andet sted i provstiet. Generelt bør det tilsigtes, at der registreres et mindre antal gravminder pr. kirkegård i provstiet. På den anden side skal der også tages hensyn til kirkegården som lokalt kulturhistorisk miljø, og dette hensyn skal indgå i vurderingen.

6. Hjemfaldne gravminder med slægtsnavne, der har været karakteristiske for en bestemt egn, eller gamle stednavne skal ikke registreres, men hvis det vurderes, at sådanne gravminder kan have en lokalhistorisk interesse, kan det lokalhistoriske arkiv eventuelt kontaktes med henblik på eventuel affotografering og beskrivelse.

Registrering af bevaringsværdige gravminder

7. Menighedsrådet udarbejder et forslag med en beskrivelse og en begrundelse ledsaget af mindst to fotos af gravmindet - ét nærbillede og ét billede - der viser gravmindets næromgivelser.

Menighedsrådet sender forslaget elektronisk til den af kulturministeren udpegede sagkyndige. Såfremt menighedsrådet bringer flere gravminder i forslag, skal det fremgå af den elektroniske fremsendelse til den sagkyndige, hvilke fotos og hvilke beskrivelser mv., der vedrører de pågældende gravminder.

Den sagkyndige foretager en museumsfaglig vurdering af det fremsendte. Hvis det skønnes nødvendigt, kan den sagkyndige beslutte at foretage besigtigelse af gravmindet – eventuelt i en »pakketur«, hvor gravminder på flere kirkegårde besigtiges. Menighedsrådets tilstedeværelse er ikke påkrævet ved sådanne besigtigelser.

Når den museumsfaglige vurdering er afsluttet, returnerer den sagkyndige forslagene til menighedsrådet med påtegning om, hvilke gravminder der bør registreres. I tilknytning hertil kan den af kulturministeren udpegede sagkyndige give en kort anbefaling af praktiske tiltag i forbindelse med vedligeholdelse af gravmindet.

Herefter fremsender menighedsrådet forslaget til provsten.

Registreringen af gravminder på provstiets kirkegårde foretages i forbindelse med provstesynet, som afholdes mindst hver 4. år, jf. lovens § 21, stk. 1. Leds provstesynet af provstiudvalgets bygningskyndige, jf. lovens § 26, påhviler det provsten at fremsende forslaget om registrering til provstiudvalgets bygningskyndige.

Registreringen sker ved, at synet i kirkegårdsprotokollen noterer registreringen ved det pågældende gravsted. Står gravmindet ikke på et gravsted, angives gravmindets placering på kirkegårdskortet med et stort bogstav (A, B, C, etc.).

Korrespondance vedrørende forslag om registrering arkiveres hos henholdsvis den af kulturministeren udpegede sagkyndige, menighedsrådet og i provstiets journalsystem.

Provsten foranlediger, at der tilgår menighedsrådet og den af kulturministeren udpegede sagkyndige meddelelse om registreringen.

8. For kirkegårde, der ikke er undergivet provstesyn (kommunalt bestyrede kirkegårde), foretages registreringen af Nationalmuseet. Registreringen sker i samarbejde med kirkegårdsbestyrelsen. Det stedlige statsanerkendte museum medvirker ved registreringen efter aftale med Nationalmuseet.

Nationalmuseet foranlediger, at der udarbejdes en elektronisk journal over de registrerede gravminder, og at notering om registreringen foretages i kirkegårdsprotokollen eller på kirkegårdskortet.

Afregistrering af registrerede gravminder

9. Hvis det vurderes, at et gravminde bør registreres, og der allerede findes et tilsvarende registreret gravminde på den samme eller anden kirkegård i provstiet, kan det efter en konkret vurdering overvejes, hvorvidt det registrerede gravminde bør afregistreres. Dette kan f.eks. være tilfældet, hvis det registrerede gravminde vurderes at være væsentlig mindre bevaringsværdigt end det, der nu ønskes registreret.

Når et gravminde ikke længere skønnes at udgøre en pryd for den pågældende kirkegård, og det ud fra en samlet vurdering ikke længere repræsenterer en kulturhistorisk værdi, kan det afregistreres.

Hvis det indenfor provstiet vurderes, at der ved brug af de tidligere gældende retningslinjer er fortaget registrering af flere gravminder indenfor et udvælgelseskriterium, og man som følge heraf ønsker at nedbringe antallet af registrerede gravminder indenfor dette kriterium, kan dette ske ved afregistrering. Dette kan f.eks. være tilfældet, hvis det skønnes, at der er tale om en overrepræsentation.

10. Under hensyntagen til formålet med registrering af gravminder, bør en beslutning om afregistrering træffes efter samme principper, som når et gravminde registreres som bevaringsværdigt:

Menighedsrådet udarbejder et forslag med en beskrivelse og en begrundelse ledsaget af mindst to fotos af gravmindet - ét nærbillede og ét billede - der viser gravmindets næromgivelser.

Menighedsrådet sender forslaget elektronisk til den af kulturministeren udpegede sagkyndige. Såfremt menighedsrådet bringer flere gravminder i forslag, skal det fremgå af den elektroniske fremsendelse til den sagkyndige, hvilke fotos og hvilke beskrivelser mv., der vedrører de pågældende gravminder.

Den sagkyndige foretager en museumsfaglig vurdering af det fremsendte. Hvis det skønnes nødvendigt, kan den sagkyndige beslutte at foretage besigtigelse af gravmindet – eventuelt i en »pakketur«, hvor gravminder på flere kirkegårde besigtiges. Menighedsrådets tilstedeværelse er ikke påkrævet ved sådanne besigtigelser.

Når den museumsfaglige vurdering er afsluttet, returnerer den sagkyndige forslagene til menighedsrådet med påtegning om, hvilke gravminder der bør afregistreres.

Herefter fremsender menighedsrådet forslaget til provsten.

Afregistreringen af gravminder på provstiets kirkegårde foretages i forbindelse med provstesynet.

Afregistreringen sker ved, at synet i kirkegårdsprotokollen noterer afregistreringen ved det pågældende gravsted. Står gravmindet ikke på et gravsted noteres afregistreringen ud for angivelsen af gravmindets placering på kirkegårdskortet.

Korrespondance vedrørende forslag om afregistrering arkiveres hos henholdsvis den af kulturministeren udpegede sagkyndige, menighedsrådet og i provstiets journalsystem.

Provsten foranlediger, at der tilgår menighedsrådet og den af kulturministeren udpegede sagkyndige meddelelse om afregistreringen.

11. For kirkegårde, der ikke er undergivet provstesyn (kommunalt bestyrede kirkegårde), foretages afregistreringen af Nationalmuseet. Afregistreringen sker i samarbejde med kirkegårdsbestyrelsen. Da afregistrering finder sted efter samme principper, som når et gravminde registreres, gælder det også her, at det stedlige statsanerkendte museum kan medvirke ved afregistreringen efter aftale med Nationalmuseet.

Nationalmuseet foranlediger, at der udarbejdes en elektronisk journal over de afregistrerede gravminder, og at notering om afregistreringen foretages i kirkegårdsprotokollen eller på kirkegårdskortet.

Plejeplaner og registrerede gravminder

12. I plejeplanen for kirkegården indgår også de registrerede gravminder.

Et menighedsråd kan i den forbindelse ikke beslutte, at et registreret gravminde ikke skal vedligeholdes, men der er på den anden side heller ikke noget krav om, at et registreret gravminde fremstår som nyt.

Afhængig af det registrerede gravmindes karakter, beskaffenhed, alder ved registreringen m.v. samt placering på kirkegården, bør vedligeholdelsen differentieres. Vedligeholdelsen kan tage udgangspunkt i tre niveauer:

Niveau 1. Høj vedligeholdelsesgrad. Det vil sige, at gravmindet søges bevaret så tæt på fuldstændig uændret tilstand som mulig i forhold til tilstanden på registreringstidspunktet.

Niveau 2. Mindre eller begrænset vedligeholdelsesgrad, hvor patinering accepteres. Indsatsen og intensiteten vil være afhængig af gravmindets karakter og beskaffenhed, ligesom gravmindets alder og tilstand, når kirkegården overtager vedligeholdelsesforpligtelsen, må tillægges betydning.

Niveau 3. Minimum af vedligeholdelse bestående i eventuel afbørstning og fjernelse af uønsket plantevækst ved gravmindet. Patinering ønskes med henblik på »forfald i skønhed«. Dette kan være relevant ved gravminder, der af forskellige grunde ikke kan vedligeholdes eller istandsættes uden uforholdsmæssigt ressourceforbrug. Det kan særligt være tilfældet, hvor gravmindet på sigt vurderes at blive indstillet til afregistrering.

Den af kulturministeren udpegede sagkyndige kan eventuelt angive en kort anbefaling for praktiske tiltag i forbindelse med vedligeholdelsen af gravmindet. Det kan f. eks. være en oplysning om, at der under ingen omstændigheder må anvendes algefjernelsesmidler på gravmindet.

For så vidt angår de gravminder, der er registreret, kan menighedsrådet i forbindelse med udarbejdelsen af plejeplanen rådføre sig med den af kulturministeren udpegede sagkyndige, hvis det overvejes at ændre vedligeholdelsesgraden i forhold til hidtidig praksis.

Finansiering af udgifter forbundet med selve registrerings- og afregistreringsarbejdet

13. Lønudgiften til den sagkyndige afholdes af vedkommende museum.

Udgifter til diæter og befordring efter de statslige regler afholdes af fællesfonden.

Den sagkyndige sender gennem museet en opgørelse til menighedsrådet over tilgodehavende diæter og befordringsgodtgørelse. Menighedsrådet attesterer opgørelsen og videresender den til biskoppen til anvisning.

Udgifter forbundet med provstesynet afholdes af kirkekassen.

14. For kirkegårde der ikke er undergivet provstesyn (kommunalt bestyrede kirkegårde) foretages registrering og afregistrering af Nationalmuseet, eventuelt under medvirken af det stedlige museum efter aftale med Nationalmuseet, og udgifterne afholdes af fællesfonden indenfor de årligt tildelte bevillinger.

Finansiering af vedligeholdelse af registrerede gravminder

15. Udgifterne til vedligeholdelse af registrerede gravminder, der er hjemfaldet til kirkegården, afholdes af kirkekassen på samme måde som øvrige udgifter forbundet med vedligeholdelsen af kirkegården.

Lov om folkekirkens økonomi § 20, stk. 3, giver hjemmel til, at der kan ydes tilskud fra statskassen til restaurering af bl.a. særligt bevaringsværdige gravminder:

En ny kirkeistandsættelsesordning erstattede pr. 1. marts 2012 den tidligere ordning. På finanslovens § 22.11.15 afsættes årligt ca. 17 mio. til forskellige istandsættelsesprojekter i landets kirker.

Kirkeistandsættelsesordningen yder udelukkende statsstøtte til kirkelige restaureringsopgaver af kirker og gravminder, der ud fra en antikvarisk synsvinkel anses som en særlig værdifuld del af den danske kulturarv. Der er fastsat en bagatelgrænse på 50.000 kr. for kirkeinventar og gravminder.

Udgifter til vedligeholdelse af gravminder på gravsteder, der ikke er hjemfaldne, afholdes af gravstedsindehaveren. Et menighedsråd kan således ikke af kirkekassen afholde udgifter til vedligeholdelsen af gravstedet, herunder eventuelle registrerede gravminder, hvis gravstedet endnu ikke er hjemfaldet.

Anbringelse af registrerede gravminder på kirkegården

16. Hvor pladshensyn ikke gør det vanskeligt, bør gravsten og andre mindesmærker, der registreres som bevaringsværdige, blive stående på den oprindelige plads på kirkegården. På samme måde bør beplantninger af træer eller buske bevares helt eller delvist, hvis det er muligt af hensyn til pladsen, såfremt beplantningen sammen med gravmindet udgør en harmoni, som bør bevares.

Hvor forholdene på kirkegården hindrer, at gravmindet kan blive stående på den oprindelige plads, må det i stedet anbringes et andet sted på kirkegården.

Nedenfor oplystes flere forslag til alternativ anbringelse af gravmindet:

Gravmindet kan anbringes på en del af kirkegården, som det ikke længere er hensigten at udlægge til gravsteder – det kan ofte være den del af kirkegården, der ligger umiddelbart nord for kirken.

Gravmindet kan anbringes på en særlig afdeling af kirkegården, der er indrettet og beplantet og eventuelt indhegnet til formålet, f.eks. som et hækomkranset område.

Gravminder kan anbringes i mindre grupper langs indersiden af kirkegårdsdiget (dog således, at der fortsat er fri passage mellem diget og gravminderne).

Flere gravminder kan samles på et nedlagt gravsted.

Ovennævnte forslag skal ikke betragtes som udtømmende.

Der bør generelt være afstand mellem gravminderne, og gravminderne bør i øvrigt så vidt muligt placeres sådan, at anbringelsen ikke fremstår som ren opmagasinering – her kan det være en idé at anbringe gravminderne i mindre grupper.

Gravminder bør generelt ikke anbringes på anden måde end den, som det oprindeligt har været tiltænkt – f.eks. bør en gravsten, som er bestemt til at være opretstående, ikke anbringes liggende.

Endvidere bør gravsten af marmor eller sandsten ikke anbringes under eller tæt op ad beplantning, da disse gravsten har behov for at blive tørret af sol og vind efter regn eller sne. Liggende sten af marmor eller sandsten bør i øvrigt anbringes på et underlag af grus, ral eller lignende.

Gravsten bør ikke indsættes i kirkegårdsdige eller -mur.

I de tilfælde, hvor registreringen foruden mindesmærket (gravstenen, kors, søjler og skulpturer mv.) også omfatter indhegningen, en karakteristisk beplantning af træer eller buske, kan flytning af gravmindet fra den oprindelige plads kun finde sted med provstesynets godkendelse.

Anbringelse af registrerede gravminder andre steder end på kirkegården

17. Når et gravminde er registreret, må menighedsrådet eller kirkegårdsbestyrelsen ikke fjerne gravmindet fra kirkegården.

Biskoppen kan tillade, at registrerede gravminder anbringes andre steder end på kirkegården.

Det er en forudsætning for biskoppens tilladelse, at der også fremover er en vis sikkerhed for, at der føres et betryggende tilsyn med gravmindet. F.eks. forudsættes det, at et gravminde kan anbringes på et statsanerkendt museum eller lignende sted.

Fjernelse af ikke-registrerede gravminder fra kirkegården

18. Når brugsretten til et gravsted udløber, kan den normalt kræves fornyet mod betaling.

Hvis den, der har brugsretten til et gravsted, ikke fornyer brugsretten, kan den pågældende rettighedsindehaver ved brugsrettens ophør fjerne mindesmærker og planter m.v. fra gravstedet – under iagttagelse af de regler, som måtte være fastsat i kirkegårdsvedtægten herom. Mindesmærker og planter m.v., som ikke fjernes af gravstedsbrugeren, hjemfalder til kirkegården.

Menighedsrådet eller kirkegårdsbestyrelsen bør som udgangspunkt fjerne et gravminde fra kirkegården, når dette er hjemfaldent, og gravmindet ikke umiddelbart vurderes at udgøre et bevaringsværdigt gravminde i henhold til retningslinjerne herom.

Det forudsættes, at menighedsrådet eller kirkegårdsbestyrelsen forinden fjernelse af et gravminde fra kirkegården sikrer sig, at der ikke er tale om et registreret gravminde.

Det bør i øvrigt tilstræbes at fjerne ikke-registrerede gravminder, der på en mere eller mindre tilfældig måde er opmagasinerede på kirkegården samt at foretage sortering af ophobede gravminder – såkaldte »gravmindeparker«.

Der er dog ikke en egentlig pligt til at fjerne alle hjemfaldne gravminder, som ikke er registreret, eller som ikke umiddelbart vurderes at udgøre et bevaringsværdigt gravminde. Der kan således være gravminder, der skønnes at indgå i kirkegårdsanlægget på en god måde.

19. Når gravsten fjernes fra kirkegården, må man sikre sig, at de ikke senere bliver anvendt på en måde, der må anses for usømmelig – f.eks. ved at de uden, at deres karakter af gravminder er fjernet, anvendes som byggemateriale. For at undgå dette må gravstenene enten afleveres til en kommunal genbrugsplads eller afleveres til knusning i et stenknuseri.

Forinden aflevering bør menighedsrådet eller kirkegårdsbestyrelsen sørge for, at indskrifterne fjernes, og at stenene, i det omfang det er muligt, tillige slås i stykker. Sten, der afleveres på genbrugspladsen, bør straks overdækkes, og graveren / kirkegårdslederen må sikre sig, at dette sker.

20. Denne vejledning erstatter vejledning nr. 9176 af 26. marts 2014 om registrering af gravminder.

Kirkeministeriet, den 10. september 2014

PERNILLE ESDAHL

/ Marjun Egholm

- 1) Syn over kirken og kirtegården afholdes mindst hver 4. år. I synet deltager en bygningskyndig person, der er valgt af provstiuvalget. Provsten kan vælge at deltage i synet. Synsforretningen ledes af den af provstiuvalget valgte bygningskyndige eller af provsten, hvis denne deltager, jf. § 24, jf. § 26, stk. 1, i lov om folkekirkens kirkebygninger og kirtegårde.